

The Analytical View to descriptive culture of Story Telling in Kermanshah since 1285 to 1398

Khalil Baygzade

Assistant Professor of Persian Language and Literature, Department, Faculty of Literature and Human Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran.
(Corresponding Author). kbaygzade@razi.ac.ir

Ata Almasi

M.A. of Persian Language and Literature, Department, Faculty of Literature and Human Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran.
almasi_ata@yahoo.com

Abstract

Story telling in Kermanshah has so much considerable place, inseparable connection in the school of fictional literature that many fictional works have been created since 1285 to 1398 in Kermanshah fictional literature, there are so many novice approaches in Iran fictional literature. Kermanshah school of storytelling has been exposed to four approaches, the beginning of storytelling had historical approach and Mohammadbaghermirza Khosravi Kermanshahi was pioneer there, after him, some of Kermanshahian writers continued his method. Realist school can be found in the works of Khodadad Kord Dinavadi and Alimohammad Afghani, then there can be found some socialistic, critical, complaining approaches in the works of Yaghooti, Darvishian, Amirshahi, and Lari Kermanshahi, until Esmail Zarei created the new approach in Kermanshah fictional literature, therefore he founded the modern features in fictional literature. Furthermore, the experimental fictions and novels are from Kermanshah fictional approach in storytelling, therefore authors exaggerated their own personal experiences their romantic emotions like the works of religious war and memories in the stories, therefore the present study aims to clarify the descriptive culture of storytelling in Kermanshah school of storytelling due to descriptive- analytical approach and library resources, this study has clarified the process of structural, contextual school of Kermanshah story telling in the form of descriptive culture.

Keywords: Contemporary Literature, Fictional Literature, Regional Literature, Kermanshah Fictional Literature, Kermanshah Contemporary Authors.

نگاهی تحلیلی به فرهنگ توصیفی داستان‌نویسی کرمانشاه از ۱۲۸۵ تا ۱۳۹۸

خلیل بیگزاده

دانشیار زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی،

کرمانشاه، ایران.

(نویسنده مسئول) kbaygzade@razi.ac.ir

عطا الماسی

کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی،

کرمانشاه، ایران.

almasi_ata@yahoo.com

چکیده

داستان‌نویسی کرمانشاه با جایگاهی قابل توجه از مکاتب ادبیات داستانی ایران با پیوندی جدایی‌ناپذیر است، چنان‌که آثار داستانی بسیاری از سال ۱۲۸۵ تا ۱۳۹۸ در حوزه ادب داستانی کرمانشاه آفریده شده و رویکردهایی تازه در ادبیات داستانی ایران پدید آورده است. مکتب داستان‌نویسی کرمانشاه، چهار رویکرد را تجربه کرده است، چنان‌که آغاز آفرینش داستان‌نویسی با رویکرد تاریخی بوده و محمداقبر میرزا خسروی کرمانشاهی پیشاهنگ آن است و سال‌ها پس از وی از جانب برخی نویسندگان کرمانشاهی ادامه داشته است. سبک رئالیستی از نوع سنتی را باید در آثار خداداد کرد دینوری و سپس علی محمد افغانی تجربه کرد و با رویکردهای انتقادی، اعتراضی و سوسیالیستی در همان گستره رئالیستی از جانب نویسندگانی چون یاقوتی، درویشیان، امیرشاهی و لاری کرمانشاهی دنبال شده است تا این که اسماعیل زرعی صدای جدیدی در ادب داستانی کرمانشاه پدید آورد و بنیادگذار گونه‌های داستانی مدرن شد. افزون بر این، داستان‌ها و رمان‌های تجربی از رویکردهای داستان‌نویسی مکتب کرمانشاه است، چنان‌که نویسندگان تجربه‌های شخصی زندگی خود را بدون بزرگ‌نمایی و احساسات رمانتیک نگاشته‌اند و آثار نویسندگان دفاع مقدس و خاطره‌داستان‌ها از نمودهای این دوره هستند؛ بنابر این پژوهش حاضر با هدف تبیین رویکردهای ادبیات داستانی کرمانشاه مبتنی بر فرهنگ توصیفی مکتب داستان‌نویسی کرمانشاه با رویکردی توصیفی-تحلیلی با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای انجام شده، چنان‌که چگونگی سیر تطور ساختاری و محتوایی مکتب داستان‌نویسی کرمانشاه را در قالب یک فرهنگ توصیفی تبیین کرده است.

کلیدواژه‌ها: ادبیات معاصر، ادبیات داستانی، ادبیات اقلیمی، ادبیات داستانی کرمانشاه، نویسندگان کرمانشاهی معاصر

سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کرمانشاه

فصلنامه پیشرفت و توسعه استان کرمانشاه، دوره ۲، شماره ۴، ص ۲۵-۴۰.

تاریخ ارسال: ۱۴۰۲/۰۴/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۲۰

۱- مقدمه

نهضت ترجمه در گستره آثار داستانی غربی زمینه شناخت نویسندگان کشورهای مشرق‌زمین از جمله نویسندگان ایرانی و کرمانشاهی را برای تولید گونه‌های روایی به سبک امروزی فراهم کرد، چنانکه نویسندگان ایرانی آثار نویسندگان مغرب‌زمین را مانند بخش‌هایی از نمایشنامه‌های شکسپیر^۱، داستان‌هایی از ولتر^۲، قسمت‌هایی از آثار ویکتور هوگو^۳ و نیز آثار نویسندگان روسی را مانند پوشکین^۴، گورکی^۵، تولستوی^۶ و لرمانتوف^۷ در سال ۱۹۲۰ میلادی (۱۲۹۸ شمسی) برای بسط و گسترش افق‌های فکری در ادبیات ترجمه کردند (جمعی از مستشرقین، ۱۳۶۷: ۱۸۲-۱۸۳). مکتب‌های داستان‌نویسی ایران رویکردی تازه و نوپیش می‌گیرد، چنانکه «رمان در پی آن است تا بازنمایی تازه‌ای از انواع سنتی فابل، حکایت و ... در قصه‌های تاریخی یا به گفته «ماترنژی»^۸ قصه‌هایی از نوع عشقی باشد که بیشتر ویژگی‌های قصه‌های قدیمی را حفظ کرده‌اند، پس از آن به تأثیر از بازگردان رمان‌های اروپایی، رمان تاریخی خلق می‌شود و پس از آن انواع رمان‌ها با فاصله کمی و با رویکردهای متفاوت توسعه می‌یابند» (بالایی، ۱۳۷۷: ۱۰).

بنابراین، آثاری مانند «حاجی بابا» از میرزا حبیب اصفهانی، «ستارگان فریب‌خورده» از آخوندزاده و «کتاب احمد» از طالبوف در پیشبرد داستان‌های ادب فارسی به شیوه امروزی مؤثر بوده‌اند، اگر چه این آثار را نمی‌توان در زمره رمان و داستان به سبک و سیاق فرنگی دانست، «در پایان عهد حکومت قاجاریه، این نوع ادبی، وارد گستره ادبیات فارسی شد و داستان‌نویسانی چون محمدباقر میرزا خسروی، کرمانی و بدیع‌الوزرا رمان‌های تاریخی به تقلید از اسکات^۹ و الکساندر^{۱۰} خلق کردند.

این رویکرد کم‌کم ادامه پیدا کرد و سبک تاریخی فاصله گرفت و به سبک اجتماعی نزدیک شد و تقریباً می‌توان گفت که روند یکسانی را با غرب طی کرد» (دستغیب، ۱۳۸۳: ۳۶)؛ بنابراین، مکتب داستان‌نویسی کرمانشاه نیز متأثر از ادب داستانی غربی است، چنانکه رمان تاریخی «شمس و طغری» از محمدباقر میرزا خسروی دولت‌داد یا محمدباقر میرزا دولت‌شاه، متخلص به خسروی-زاده سال ۱۲۲۸ خورشیدی یا ۱۲۶۶ قمری در کرمانشاه و در گذشت ۱۲۹۸ خورشیدی در تهران- بر مدار رمان‌های تاریخی اسکات و الکساندر نوشته شد و سپس داستان‌نویسان کرمانشاهی گام‌های آغازینشان را به تبع جریان حاکم بر ادب داستانی ایران که به رئالیسم^{۱۱} تمایل

1. Shakespeare
2. Voltaire
3. Victor Hugo
4. Pushkin
5. Gorky
6. Tolstoy
7. Lermontov
8. matrenji
9. Scott
10. Alexander
1. realism

داشت، در این مسیر نهادند، چنانکه به رئالیسم سوسیالیستی^۱ و نیز رئالیسم اجتماعی - انتقادی^۲ گرایش یافتند که رویکرد و سبک غالب نویسندگان روسی بود. نویسندگان کرمانشاهی مکان‌هایی واقعی برای نمایش گوشه‌هایی از زندگی در آثار خود می‌جستند که برگرفته از محیط و مناطق روستایی کردنشین با وفاداری کامل بر جزئیات عینی است، چنانکه رخدادهای داستانی آثار نویسندگان کرمانشاهی در فضای بومی و محلی شهرها و روستاهای آن روی داده‌است. البته در کنار رئالیسم و گونه‌های آن، صداهایی تازه و نو در حوزه ادب داستانی کرمانشاه مجال ظهور پیدا کردند که داستان‌های مدرن^۳ و تجربی نمونه‌هایی از این دست هستند. این پژوهش سیر شکل‌گیری و دگرذیسی ادب داستانی کرمانشاه را با رویکردی توصیفی - تحلیلی بررسی کرده است و بر آن است که این گونه ادبی چهار دوره را تجربه کرده‌است که عبارتند از: ۱. دوره اول: داستان تاریخی (۱۲۷۸ تا ۱۳۰۵)، ۲. دوره دوم: رئالیسم اجتماعی^۴ (۱۳۰۵ تا ۱۳۷۱)، ۳. دوره سوم: ظهور ادبیات مدرنیستی^۵ (۱۳۷۱ تا میانه دهه ۸۰ شمسی) و ۴. دوره چهارم: ظهور داستان تجربی^۶ (۱۳۸۵ تا امروز).

۲- مسئله پژوهش

نویسندگان کرمانشاهی مکان‌هایی واقعی برای نمایش گوشه‌هایی از زندگی در آثار خود می‌جستند که برگرفته از محیط و مناطق روستایی کردنشین با وفاداری کامل بر جزئیات عینی است، چنانکه رخدادهای داستانی آثار نویسندگان کرمانشاهی در فضای بومی و محلی شهرها و روستاهای آن روی داده است. البته در کنار رئالیسم و گونه‌های آن، صداهایی تازه و نو در حوزه ادب داستانی کرمانشاه مجال ظهور پیدا کردند که داستان‌های مدرن و تجربی نمونه‌هایی از این دست هستند. این پژوهش سیر شکل‌گیری و دگرذیسی ادب داستانی کرمانشاه را با رویکردی توصیفی - تحلیلی بررسی کرده است و بر آن است که این گونه ادبی چهار دوره را پشت سر نهاده که عبارتند از: ۱. دوره اول: داستان تاریخی (۱۲۷۸ تا ۱۳۰۵)، ۲. دوره دوم: رئالیسم اجتماعی (۱۳۰۵ تا ۱۳۷۱)، ۳. دوره سوم: ظهور ادبیات مدرنیستی (۱۳۷۱ تا میانه دهه ۸۰ شمسی) و ۴. دوره چهارم: ظهور داستان تجربی (۱۳۸۵ تا امروز).

۳- پیشینه پژوهش

پژوهش‌هایی در بررسی مکتب ادبیات داستانی کرمانشاه انجام شده که هر یک ویژگی‌هایی از آثار داستانی، احوال و افکار داستان‌نویسان و سبک نویسندگی آنها را کاویده‌اند: شیرازی (۱۳۸۳) تأثیر اقلیم غرب ایران را بر سبک داستان‌نویسانی از جمله منصور یاقوتی، علی‌اشرف درویشیان و علی‌محمد افغانی در مقاله «ویژگی‌های اقلیمی در داستان‌نویسی کرمانشاه» بررسی کرده است.

2. Socialist realism
3. Critical social realism
4. Modern stories
5. Social realism
6. Modernist literature
7. Experimental story

شیری (۱۳۸۷) بخشی از کتاب «مکتب‌های داستان‌نویسی ایران» را به معرفی داستان‌نویسی در غرب ایران اختصاص داده و برخی ویژگی‌های سبکی نویسندگان این مناطق را به‌اختصار تبیین کرده‌است. عطفی (۱۳۸۷) عناصر و شخصیت‌های داستانی را در رمان سال‌های ابری در پژوهشی با عنوان «بررسی عناصر داستانی در رمان سال‌های ابری» بررسی کرده‌اند.

کوچکیان و قربانی (۱۳۸۲) بازتاب اجتماع و رئالیسم سوسیالیستی را در رمان سال‌های ابری علی‌اشرف درویشیان» بررسی کرده‌اند که افزون بر تأثیر اجتماع در خلق رمان سال‌های ابری، گرایش‌های ایدئولوژیک درویشیان را بررسی و نفوذ باورهای سوسیالیستی را در آن نشان داده‌اند. خلیلی جهان‌تیغ و عثمانی (۱۳۹۱) رمان سال‌های ابری علی‌اشرف درویشیان را نقد جامعه‌شناختی کرده و تأثیر محیط اجتماعی و سیاسی را در آفرینش این رمان نشان داده‌اند.

رستمی (۱۳۹۱) شاخص‌های اقلیمی در سه اثر انتخابی از سه نویسنده نامدار کرمانشاهی (علی‌محمد افغانی، علی‌اشرف درویشیان و منصور یاقوتی) را از زاویه بومی‌گرایی بررسی کرده‌است. محمودی و رضایی (۱۳۹۳) اثرپذیری داستان «گل‌خاص» منصور یاقوتی را از داستان «دلنگی» چخوف بررسی تطبیقی کرده‌اند. اسکندری (۱۳۹۴) آثار منصور یاقوتی را بر اساس نظریه ساخت‌گرایی تکوینی لوسین گلدمن در پژوهشی با عنوان «بررسی جامعه‌شناختی آثار منصور یاقوتی (رمان «دهقانان» و داستان‌های بلند «چراغی بر فراز مادیان کوه» و «زیر آفتاب»)» نقد جامعه‌شناختی کرده‌است.

صمدی، بیگ‌زاده و صدرایی (۱۳۹۸) ساختار و محتوای آثار داستانی نویسندگان غرب ایران را با تکیه بر آثار علی‌اشرف درویشیان، علی‌محمد افغانی، منصور یاقوتی، ابراهیم یونسی، مهشید امیرشاهی و لاری کرمانشاهی بررسی کرده و سیر تطور این آثار را نشان داده‌اند. صمدی (۱۳۹۹) ساختار و محتوای داستان‌نویسی معاصر را در غرب ایران با تکیه بر آثار علی‌اشرف درویشیان، منصور یاقوتی، لاری کرمانشاهی و علی‌محمد افغانی بررسی و تحلیل کرده و بر ساختار و محتوای نسل دوم داستان‌نویسان کرمانشاهی تأکید کرده‌اند.

۳-۱- اهمیت و ضرورت پژوهش

ادبیات پژوهش تجربه زیسته بشری است، بشری که پایی در زمین و سری در آسمان دارد و گاهی این پای زمینی به‌همراهی سر آسمانی، انسانی از بشر خاکی می‌سازند که اعلی‌علیین و ملکوت اعلی جایگاه وی خواهد شد؛ بنابراین، شناخت ادبیات، شناخت انسان و جایگاه مادی و معنوی وی است که در ادبیات پژوهش می‌یابد. ادبیات داستانی، تجربه زیسته بشری و داستان زندگی انسانی است که قهرمان زندگی خویش است و شناخت این قهرمان می‌تواند تحولات مهمی در آینده بشریت بیافریند؛ بنابراین، شناخت ادبیات داستانی مکتب ادبی کرمانشاه مهم و ضروری است، چون شناختی مناسب از مکتب داستان‌نویسی کرمانشاه، تجربه زیسته و اوضاع فردی و اجتماعی استان و مردم کرمانشاه را نشان می‌دهد و این پژوهش تلاش کرده است تا به این شناخت مهم دست یابد و مسیری

روشن فراروی پژوهشگران بومی و اقلیمی بگشاید تا بهتر و بیشتر با رویکردهای ادبیات داستانی نویسندگان کرمانشاهی آشنا شوند.

۴- بحث اصلی

مکتب داستان‌نویسی کرمانشاه چهار دوره را با استناد به آثار داستانی آن: ۱. دوره اول: داستان تاریخی (۱۲۷۸ تا ۱۳۰۵)، ۲. دوره دوم: رئالیسم اجتماعی (۱۳۰۵ تا ۱۳۷۱)، ۳. دوره سوم: ظهور ادبیات مدرنیستی (۱۳۷۱ تا میانه دهه ۸۰ شمسی) و ۴. دوره چهارم: ظهور داستان تجربی (۱۳۸۵ تا امروز) تجربه کرده‌است که پژوهش پیش‌روی سیر شکل‌گیری و دگرگونی آن را در این چهار دوره بررسی کرده است.

۴-۱- دوره اول: داستان تاریخی

تاریخ ابزار داستان‌سرایی برای نویسنده رمان تاریخی است، اگر چه آنچه در رمان تاریخی می‌آید، کاملاً معتبر نیست، چنانکه شخصیت‌های تاریخی واقعی - تخیلی در گونه داستان‌های تاریخی حضور دارند و رخداد‌های دوره‌های تاریخی را شکل داده‌اند. یحیی آرین‌پور (۱۳۷۵: ۱۵۶) می‌گوید: «رمان تاریخی آینه اوضاع و احوال و زندگی گذشته ملت‌هاست، این گونه رمان‌ها نه تنها سرگذشت‌ها بلکه صفات و اخلاق، رسوم و عادات، تحولات فکری و اخلاقی و خلاصه وجود و هستی ملل را تصویر می‌کند و جامعه و مردم روزگاران گذشته را چنانکه بوده و زیسته‌اند و اکنون به مرور اعصار و قرون از نظر نسل جدید سترده و پاک شده‌اند، از نو زنده می‌کنند.» نویسندگان رمان‌های تاریخی کسانی مانند: والتر اسکات (ایوانه‌و)، برنارد کورنول (احمق‌ها و فانی‌ها)، تولستوی (جنگ و صلح)، تریسی شوالیه (دختری با گوشواره‌های مروارید)، الکساندر دوما (ژوزف بالسامو)، میکا والتاری (سینوهه پزشک مخصوص فرعون)، ویلیام گولدینگ (وراث)، ماریا هامل (سرزمین مادری)، مارکوس زوساک (دزد کتاب) هستند.

کرمانشاه خاستگاه داستان‌های تاریخی است، چنانکه مکتب داستان‌نویسی تاریخی وابسته به کرمانشاه است که از ۱۲۷۸ آغاز و تا ۱۳۰۵ ادامه دارد و نویسندگانی مانند محمدباقر میرزای خسروی تاریخ را به شگردی واقعی - تخیلی بازآفرینی می‌کند؛ بنابراین، پیشگام رویکرد ادبیات داستانی - تاریخی ایران و کرمانشاه، محمدباقر میرزا خسروی دولتداد یا محمدباقر میرزا دولت‌شاه، متخلص به خسروی، متولد سال ۱۲۲۸ خورشیدی (۱۲۶۶ قمری) در کرمانشاه و متوفای سال ۱۲۹۸ خورشیدی در تهران، فرزند شاهزاده محمد رحیم میرزا پسر محمدعلی میرزای دولت‌شاه فرزند فتحعلی شاه قاجار است. محمدباقر میرزا خسروی کرمانشاهی ادیب، نویسنده و شاعر ایرانی قرن سیزدهم و چهاردهم هجری، از پیشوایان نثر نو ادبی و نویسنده نخستین رمان تاریخی در تاریخ ادبیات ایران است که با ترجمه داستان‌های غربی با نوع ادبی داستان تاریخی آشنا شده و ادبیات سنتی ایران را با نگارش رمان تاریخی «شمس و طغرا» به ادبیات معاصر پیوند زده است. آژند در کتاب «ادبیات داستانی در ایران و ممالک

اسلامی» به این نویسنده اشاره‌ای کوتاه و گذرا کرده است و می‌نویسد: «رمان‌نویسان نخستین، تاریخ را دست‌مایه آثار خود قرار دادند و آثاری چون شمس و طغرا و غیره به وجود آوردند» (آژند، ۱۳۷۳: ۲۱۴).

میرعابدینی در کتاب «فرهنگ داستان‌نویسان ایرانی» درباره این نویسنده می‌نویسد: محمدباقر میرزا خسروی رمان شمس و طغرا را که اولین رمان تاریخی ایران است، در وقایع زمان اتابکان فارس نگارش کرده و فرمانروایی مغول را بر ایران در این رمان شرح داده و با دقتی کامل آثار قدیمه فارس و حوادث قرن هفتم هجری را آورده است (میرعابدینی، ۱۳۹۱: ۶۱۲)، اتحاد (۱۳۸۴: ۱۸۷) در کتاب ۱۴ جلدی «پژوهشگران معاصر ایران» می‌نویسد: شیوه نثرنویسی محمدباقر میرزا خسروی در نهایت روانی و فصاحت و شیرینی و لطافت است و نمونه جامعی از نثرنویسی او را می‌توان در رمان‌های معروف او به نظاره نشست» و نیز یحیی آریان‌پور در کتاب «از صبا تا نیما» که تاریخ ۱۵۰ سال ادب فارسی است، محمدباقر میرزا خسروی کرمانشاهی را چنین معرفی کرده است: «یکی از پیشوایان نثر نوین ادبی، نویسنده نخستین رمان تاریخی ایران، خسروی کرمانشاهی است» (آرین‌پور، ۱۳۷۵: ۲۴۱). نمونه جامعی از نثرنویسی محمدباقر میرزا خسروی را می‌توان در رمان‌های معروف «شمس و طغرا، ماری و نیسی، طغرل و همای» به نظاره نشست و نیز نمونه‌ای از نثر وی در کتاب هزار سال نثر پارسی آمده است.

موضوع کتاب سه گانه «شمس و طغرا، ماری و نیسی، طغرل و همای» مربوط به دوران بیست و چهار ساله‌ای از قرن هفتم و مصادف با دوران پر آشوب مغول و حکومت مهدعلیا آبخ‌خاتون است که مؤلف آن را با وجود زمینه تاریخی اثر، با روایت داستانی عاشقانه و گیرا آورده است که سرشار از ماجراهای هیجان‌آفرین است. قهرمان اصلی رمان، شمس یا شمس‌الدین از شاهزادگان خاندان اتابکان فارس است که دلدادگی شورانگیز او به دختر امیر مغول، التاجو بهادر و مخالفتش با سلطه مغول بر ایران باعث ایجاد صحنه‌های پرهیجان احساسی و اجتماعی گردیده است. این رمان در سه جلد تدوین شده که جلد اول: شمس و طغرا، جلد دوم: ماری و نیسی، جلد سوم: طغرل و همای است و تاریخ پایان هر یک از این سه گانه‌ها به ترتیب: ۲۳ شوال سال ۱۳۲۷، ربیع‌الثانی ۱۳۲۸ و ۲۳ رجب سال ۱۳۲۸ است. داستان شمس و طغرا از اردیبهشت سال ۶۶۷ هجری؛ یعنی سال سوم حکومت آبخ‌خاتون، عروس هولاکو، آخرین اتابک از سلسله سلغریان و دختر اتابک سعدبن ابوبکر در فارس اتفاق می‌افتد. مکان وقوع این رمان، خطه فارس و مخصوصاً شیراز است و شفافیت، صحت و درستی توصیف‌های خسروی بالاخص در توصیف بناهای قدیمی، نتیجه مشاهدات دقیق و شخصی وی است، چنانکه وی می‌گوید «این رمان‌ها هر چند بعدها در یکی از مزارع ماهیدشت کرمانشاهان تحریر یافته، لیکن ره‌آورد سفر فارس باید محسوب بشود» (خسروی، ۱۳۴۳: ۲۱) و سپس تبریز و آذربایجان که محل جابه‌جایی اردوگاه سلطان مغول است.

این دو مکان می‌توانند نماد و مظهر دو قدرت سیاسی تلقی گردند: یک حکومت ملی و ایرانی که سست و ضعیف عمل می‌کند، یکی حکومت قدرتمند، اما بیگانه به سرپرستی مغول‌ها. این عدم توازن که به نفع قدرت سیاسی مغول است، از طریق عدم توازن دیگری با هدفی کاملاً عقیدتی که این رمان را در بافت معاصر خود

قرار می‌دهد، ضعف حکومت قاجار در مقابل قدرت‌های اروپایی جبران می‌شود» (بالایی، ۱۳۷۷: ۵۰۸)، زیرا تمام توجه خسروی بر منطقه فارس متمرکز شده، اما ناحیه تحت کنترل مغول، تنها چند فصل از رمان را پوشش داده است. مقایسه زیرکانه خسروی نشانه نبوغ و آزادگی اندیشه وی است، چنانکه می‌توان اذعان داشت، رمان شمس و طغرا با تمام کاستی‌های رمان‌های دوره مشروطه، به‌راستی در میان دیگر رمان‌های تاریخی صدر مشروطه از نظر زبان و مضمون بی‌نظیر است. نویسنده در نگارش این رمان با پیروی از مسلک نثر نویسان قدیم، مصرع یا بیت‌هایی را به مناسبت موضوع در نثر خود گنجانده که در پاره‌ای موارد به زیبایی اثر او افزوده است.

علی شیرازپور معروف به شین پرتو دومین نویسنده کرمانشاهی است که راه محمدباقر میرزا خسروی را ادامه داد و نخستین داستان‌هایش را با علوی و هدایت در مجموعه داستان‌های تاریخی انیران با عناوین «سایه مغول» و «شب بدمستی» منتشر کرد. این رویکرد داستان‌نویسی به این سال‌ها ختم نشد و در سال‌های اخیر نیز برخی نویسندگان کرمانشاهی همچنان علاقه‌مند به آفرینش داستان‌های تاریخی هستند، چنانکه اردشیر آزادی، رمان تاریخی «تلخی‌های شیرین» را در ۴۰۰ صفحه نوشته‌است و در سال ۱۳۹۷ چاپ و منتشر شد. این اثر حماسه، آرمان و عشق را تداعی می‌کند که یادآور رمان‌های تاریخی والتر اسکات است. آزادی داستان معروف عشق سه جانبه خسرو، شیرین و فرهاد را دستمایه آسیب‌شناسی و روابط سیاسی و درباری اواخر دوره ساسانی قرار می‌دهد و رخدادها و جریان‌هایی که سبب ضعف و ناتوانی این سلسله در مقابل حمله تازیان می‌شود، در قالب رمان آورده است.

۴-۲- دوره دوم: (۱۳۰۵ تا ۱۳۷۱) رئالیسم اجتماعی

احمد خداداده کرد دینوری رمان «روز سیاه کارگر» را در سال ۱۳۰۵ شمسی در کرمانشاه منتشر کرد که نخستین رمان اقلیمی روستایی در ادبیات داستانی معاصر ایران است و نویسنده بر همه اقلیم‌نویسان ایران فضل تقدم دارد (صادقی شهپر، ۱۳۹۰: ۱۱۷). اگر چه احمد خداداده آغازگر سبک رئالیسم در ادب داستانی کرمانشاه است، اما علی محمد افغانی با «شوهر آهو خانم» شاخص‌ترین نویسنده رئالیستی است که به ادب داستانی غرب ایران تعلق دارد و اثر وی به سال ۱۳۴۰ وارد بازار نشر شد. این رمان، شرحی کاملاً رئالیستی از زندگی واقعی است؛ بنابراین، می‌توان گفت: آفرینش داستان رئالیستی از نوع رئالیسم کلاسیک یا آغازین نخستین گام در داستان‌نویسی غرب ایران است. این رویکرد پیامد مکتب رمانتیسم اجتماعی در ادبیات ایران است و ظهور رمانتیسم اجتماعی را که جمع بر فرد برتری دارد، می‌توان معلول استقرار حاکمیت بورژوازی و تحقق نیافتن عدالت اجتماعی دانست که طلیعه پیدایش رئالیسم است. انسان رئالیستی بر خلاف نگرش رمانتیکی در گستره محدود، خصوصی و غوطه‌ور در اوهام و افکار خود زندگی نمی‌کند، بلکه در تعامل با اشخاص دیگر و شرایط اجتماعی رشد می‌کند، تأثیر می‌پذیرد و اثرگذار می‌شود.

بازنمایی واقعیت اساس کار علی محمد افغانی در این رمان است، چون رئالیسم کلاسیک یا آغازین، خود را به بازآفرینی دقیق، کامل و صادقانه محیط اجتماعی متعهد می‌داند و الگویی برای تغییر و تحول در سر ندارد، بلکه نقاط ضعف بورژوازی را آشکار می‌کند و «در واقع با کشف و شناساندن تیره روزی‌های موجود، بورژوازی را در برابر مسئولیت خود قرار می‌دهد» (سیدحسینی، ۱۳۸۷: ۲۸۰). بسیاری از مبانی مکتب رئالیسم در این اثر داستانی مشاهده می‌شود که بیان واقعیت یکی از این اصول است، چنانکه رئالیسم در پی کشف و بیان واقعیت است که با توسل به مشاهده و دوری از وهم و خیال آغاز می‌شود، چون «اصل اساسی اخلاقی ادبی و اجتماعی را می‌توان در سه کلمه خلاصه کرد: حقیقت را گفتن» (گرانث^۱، ۱۳۹۲: ۶۲). ابداع سنخ یکی دیگر از مبانی رئالیسم در شوهر آهو خانم است، چنانکه نظریه پردازان روسی بین شخصیت‌ها و موقعیت‌های سنخی و واقعی تمایز می‌گذارند و آن را قوانین و چشم‌اندازهای توسعه اجتماعی در آینده می‌دانند. در این شگرد «همه عناصر تعیین‌کننده و انسانی و اجتماعی طی یک دوره تاریخی به سوی هم می‌گروند و با هم تلاقی می‌کنند» (تادیه^۲، ۱۳۹۰: ۱۸۶-۱۸۷). بدین ترتیب شخصیت‌های رئالیستی داستانی شوهر آهو خانم علاوه بر ویژگی خاص خود، مبین قشر و طبقه‌ای هستند که از آن برخاسته‌اند.

منصور یاقوتی با داستان «زخم» در سال ۱۳۵۰ و علی اشرف درویشیان با «از این ولایت» در سال ۱۳۵۲ گام بعدی را در ادب داستانی کرمانشاه برداشتند و تا حدودی از رویکرد علی محمد افغانی فراتر می‌رفتند و نوعی رئالیسم انتقادی ارائه دادند. هنرمند در این نوع رئالیسم از وضعیت موجود انتقاد می‌کند و در صدد تغییر بر می‌آید، چون «رئالیسم انتقادی با وضوح بی‌امان و هنرمندی و فراست بی‌مانند در بطن تضادهای بورژوازی نفوذ و آنها را مجسم کرد» (ساحکوف^۳، ۱۳۶۲: ۱۱۷)؛ بنابر این، رئالیسم اجتماعی ریشه در پیدایش تضادها، تبعیض‌ها، حرص و آزمندی و رفتارهای غیر انسانی دارد و با نمایش بی‌پرده حقایق، فراتر از یک راوی بی‌خاصیت، برانگیزاننده بود. افزون بر این، حزب توده در مهرماه سال ۱۳۲۰ اعلام موجودیت کرد و اندیشه کمونیستی به واسطه شعارهای مردم‌پسند به سرعت تأثیرگذار شد، چنانکه بین سال‌های ۱۳۲۰-۱۳۲۶ حدود ۵۶ نشریه با تمایلات مارکسیستی و گرایش‌های توده‌ای منتشر شدند. حزب توده همزمان با فعالیت‌های سیاسی در سال ۱۳۳۰ در حوزه ادبیات نیز حضور برجسته‌ای داشت که عواملی مانند ضعف قدرت مرکزی و نیرو گرفتن مخالفان به‌ویژه بازماندگان قدرتمند دوره قاجاریه در این زمینه تأثیر داشتند؛ بنابراین، احزاب چپ‌گرا و اپوزیسیون مجال گسترده‌ای برای فعالیت در این زمان پیدا کردند و با راه‌اندازی روزنامه‌ها و نشریاتی چون «خروس جنگی»، «کبوتر صلح» و ... اقداماتی در زمینه شعر و داستان انجام دادند.

1. Grant
2. Tadie
3. Sachkov

این رویکرد افزون بر این که دستاورد وضعیت سیاسی و اجتماعی غرب ایران بوده، متأثر از جریان داستان‌نویسی سوسیالیسم روسی نیز بوده است. ماکسیم گورکی با نوشتن «رمان‌های بزرگی مانند «فارماگادیف» و «مادر» بنای مرحله‌ای از رئالیسم را گذاشت که رئالیسم انتقادی نامیده می‌شود» (سیدحسینی، ۱۳۸۷: ۳۰۱). رئالیسم انتقادی هدفی اجتماعی دارد و عشق به انسان و زندگی توأم با ایمان اجتماعی و خوشبینی به آینده در آثار آن موج می‌زند. پدیده‌های نوین زندگی اجتماعی و تضادهای موجود در آن، فاصله بین تئوری و دموکراسی بورژوازی، نویسندگان رئالیست را بر آن داشت تا جهان را با شگردهایی تازه به تصویر بکشند. این گروه از اوضاع حاکم بر اجتماع انتقاد کرده، در صدد تغییر وضع موجود بودند، چنانکه «رئالیسم انتقادی با وضوح بی‌امان و هنرمندی و فراست بی‌مانند در بطن تضادهای بورژوازی نفوذ و آنها را مجسم کرد» (ساجکوف، ۱۳۶۲: ۱۱۷)؛ بنابراین، در داستان‌های از این ولایت و زخم بیشترین تأکید بر محتوای است که باعث شده است تا مبانی رئالیسم انتقادی در آن برجسته‌تر شود، چنانکه هنر رئالیستی در پی نمایش واقعیت‌هاست و باید از هرگونه ابهام و تعقیدی در این راستا دوری گزید. این تفکر در شکلی افراطی در رئالیسم سوسیالیستی نمود می‌یابد، چنانکه نقش ادبیات و هنر، فراهم آوردن خوراک فکری برای دیگران می‌گردد و «این خوراک فکر می‌بایستی از حقیقت زمانه و با دقت هم تهیه شود، زیرا تنها این چنین است که می‌تواند نیروهای اجتماعی و فعال را شامل شود» (هارلند، ۱۳۸۸: ۱۴۶).

البته این رویکرد گاهی فراتر از انتقاد می‌رود و رنگ اعتراضی به‌خود می‌گیرد و نشان می‌دهد که اگر چه ادب داستانی غرب ایران در همان ساختار رئالیستی سیر می‌کند، اما توانسته است افقی جدید در درون این مکتب برای خود پدید بیاورد که افزون بر رئالیسم انتقادی، رئالیسم اعتراضی نمود دیگر آن است. آفرینش رمان «دهقانان» از منصور یاقوتی و مجموعه داستان «همراه آهنگ‌های بابام» از علی‌اشرف درویشیان افزون بر انتقاد از وضعیت موجود، رویکردی اعتراضی دارند و مخاطب را به خیزش و انقلاب در برابر شرایط سیاسی و اجتماعی روزگار فرامی‌خوانند. لاری کرمانشاهی پس از یاقوتی و درویشیان از داستان‌نویسانی شاخص در ادب داستانی کرمانشاه است که رویکرد وی نیز در حقیقت دنباله آثار آنهاست. لاری کرمانشاهی در «برفابه‌های بهاری» واقعیت‌های زندگی روستانشینان غرب ایران را با نگاهی انتقادی بیان می‌کند، چنانکه زندگی لاری کرمانشاهی دست‌مایه آفرینش این داستان شده و سرگذشت پردرد و غصه وی بیانگر نگاهی واقع‌گرایانه در این داستان است.

آفرینش داستان‌هایی مانند «سال‌های ابری»، «آبشوران»، «شادکامان دره قره‌سو»، «کودکی من»، «بن بست» و ... نیز بیانگر ادامه رویکرد رئالیسم انتقادی است و مخاطب تغییری در سبک و سیاق داستان‌نویسی آنان مشاهده نمی‌کند، اگر چه به‌نظر می‌رسد، کنار گذاشتن نگاه اعتراضی تنها تغییر در رویه آنها در این آثار است که این رویکرد به رخدادهایی مانند زندانی‌شدن، اخراج از کار، بالا رفتن سن و به تبع آن محافظه‌کاری و ... برمی‌گردد

که در زندگی شخصی آنها روی داده است. البته تلاش نویسندگانی چون یاقوتی و درویشیان در خلق آثاری متفاوت چون «درشتی»، «خط مرزی»، «چشم هیچکاک» و «سلول ۱۸» نتوانست آنها را از رویکرد رئالیستی دور کند و علی‌رغم محدود داستان‌های روانکاوانه «درشتی»، «پروانه‌ای بر روی خاک» و ...، روح رئالیستی همان روح غالب بر آثار این نویسندگان است.

۴-۳- دوره سوم (۱۳۷۱ تا میانه دهه ۹۰ شمسی) ظهور ادبیات مدرنیستی

ادبیات مدرنیستی رویکردی دیگر است که در ادب داستانی کرمانشاه ظهور کرد، چنانکه نویسندگان این دوره تلاش کردند تا از ساختار ساده دوره پیشین عبور کنند و شیوه‌ای نو از روایت در ادب داستانی کرمانشاه پدید آورند. اشخاصی مانند فریرز ابراهیم‌پور با «مخاطب من» و محمد شکری در این زمینه فعالیت‌هایی داشته و داستان‌هایی در نشریات منتشر کرده‌اند، اما پراکندگی نشر آثار و خصوصاً امساک در ارائه مطلب، مانع بزرگی برای معرفی کامل این جریان مهم ادبی به جامعه کتاب‌خوان کرمانشاه شد که چنین رخوتی موجب شد تا مخاطبان داستان، به‌ویژه اهالی قلم رویکردی مستمر به شیوه بیانی رئالیسم (واقع‌گرایی) داشته باشند که از ساختاری ساده و قابل فهم برای عموم مردم برخوردار بود، چنانکه از سال ۱۳۱۰ که «بوف کور» خلق شد و ادبیات مدرن به شکلی رسمی و آشکار در ایران ریشه دوانید، دایره فعالیت‌های ادبی کرمانشاه همچنان به نگارش داستان‌هایی در قالب انواع رئالیسم، از رئالیسم اجتماعی و رئالیسم سوسیالیستی گرفته تا بومی‌نویسی و غیره محدود ماند، چنانکه شاخص‌ترین داستان‌نویسان کرمانشاه که در سطح ملی مطرح بودند، کسانی هستند که فقط در حوزه رئالیسم فعالیت داشته‌اند. البته اسماعیل زرعی این روند را تغییر داد و می‌توان او را نقطه عطف داستان در دوره سوم و نیز پلی میان دوره دوم و سوم دانست. وی به‌خوبی توانست فضایی تازه در داستان‌های خود وارد کند. وی داستان‌نویسی حرفه‌ای است که با عناصر تکنیک داستان مدرن به‌خوبی آشناست. اغلب داستان‌های اسماعیل زرعی اجتماعی است و با تکنیک مدرن و پست‌مدرن داستان و رمان می‌نویسد. البته با گذر اصولی و حساب‌شده و تجربی از مرحله و تکنیک رئالیسم به مدرن‌نویسی رسیده‌است. مجموعه «سفر در غبار» اولین اثر داستانی اسماعیل زرعی است که در سال ۱۳۷۱ چاپ شد که زرعی از داستان‌نویسی هوشنگ گلشیری در این مجموعه متأثر است و از فضای درویشیان و یاقوتی دوره دوم خارج شده و مجموعه «سفر در غبار» شامل دوازده داستان با نام‌های «سفر در غبار»، «پس توطئه بود»، «ریشه در ریشه»، «دوران چون گردش پرگار»، «تندیس»، «تعلیق در خلاء»، «محاکمه»، «خواستگاری»، «تاریک و روشن»، «زیستن؟ به‌گونه‌ای عاریتی»، «آپارتمان هزار خوابه» و «در برزخ با خویشتن» است که در ۱۵۱ صفحه چاپ شده‌است. همه داستان‌های این مجموعه تقریباً از زبانی سرشار از ایهام و استعاره، موضوع‌هایی دیرپاب و ساختاری پیچیده برخوردارند، چنانکه کتاب برای خوانندگان غیر حرفه‌ای، کاملاً درک‌ناشدنی و برای کسانی که با انواع سبک‌ها و شیوه‌های ادبی آشنایی دارند، ارتباط با آنها

دشوار و پس از خوانش‌های چندباره میسر خواهد بود. «سفر در غبار» را می‌توان سرآغازی برای نگارش داستان‌های مدرن در کرمانشاه نامید، چنانکه اسماعیل زرعی توانسته است با زمان‌پریشی، میان دو دنیای واقعیت و خیال پیوند بیافریند و افزون بر قانع کردن خواننده، تصویری شگفت و جذاب برای وی به نمایش بگذارد، چنانکه امتزاج رئالیسم و جادو با استفاده از اشیاء جادویی که منجر به امر شگرف و شگفت می‌شود، از مؤلفه‌هایی است که رمان‌های اسماعیل زرعی را به متون سوررئالیسم و نیز رئالیسم جادویی نزدیک کرده است. وی با این تکنیک به دنیای فرا واقعی گام نهاده و تصاویر ناآشنای سوررئال را از طریق ترکیب امور شگرف و شگفت با یکدیگر آفریده است. انتشار «سفر در غبار» به سخن فربرز ابراهیم‌پور از پیشگامان ادبیات مدرن در کرمانشاه، حرکتی خلاف جریان رایج بود که در آغاز با بهت و سکوتی سنگین روبه‌رو شد، ولی دلبستگی عمیق زرعی به این قالب بیانی و پایداری وی در نگارش و استمرار داستان‌هایی با سبک «سفر در غبار» و نیز چاپ کتاب‌های متعددی در همین عرصه، زمینه را فراهم کرد تا کم‌کم و به مرور زمان داستان‌نویسان، به‌ویژه جوانانی که خواستار تجربه و تنوع بودند، به این شیوه ادبی توجه کنند که برخی از آنها موفق به خلق آثار ارزشمند شدند و مورد اقبال خوانندگان و منتقدان کتاب قرار گرفته است.

فرهاد حیدری گوران دیگر نویسنده‌ای است که به نگارش داستان‌های مدرن روی آورد، وی به سال ۱۳۸۷ در «نفس‌تنگی» از فرم روایی دفاتر و نوشته‌های متون کهن آیین یارسان استفاده کرده است و ایده‌های روایی این متون را با نظرگاه‌های ادبیات مدرن و پست‌مدرن به‌خوبی تلفیق کرده است. همچنین نویسندگانی مانند پیمان اسماعیلی، آذربیک، ابراهیمیان، سیامک نجفی، بیژن ارژن، یزدان کاکایی و نگار خزایی کوشیده‌اند تا از سبک و سیاق رئالیسم سنتی و اجتماعی فاصله بگیرند و صدایی تازه با گام نهادن به وادی داستان‌نویسی مدرن بیافرینند.

۴-۴- دوره چهارم (۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰) ظهور داستان تجربی

دوره‌های پیشین به مثابه پشتوانه‌ای از روایت نوشتاری، توانست نسلی را برای آینده ادبیات داستانی کرمانشاه پرورش دهد که تجربه‌ای از گذشته نوشتار داستانی خود و نیز نگاهی انتقادی به جریان‌های قبل از خود و نیز توجهی بیشتر به امکانات روایی غرب ایران به‌ویژه استفاده از توانایی ادبیات شفاهی داشت که باعث ظهور داستان تجربی در حوزه داستانی کرمانشاه شد. رمان و داستان تجربی از پیامدهای انقلاب علمی است و همزمان با پیشرفت‌های علمی رو به ترقی و تکامل دارد، چنانکه در رمان تجربی به شیوه ناتورالیست‌ها، مطالعه انسان طبیعی و متناسب با دوران تثبیت علم و سیطره آن - که متأثر از قوانین فیزیکی و شیمیایی و محیط طبیعی است - بر انسان متافیزیکی و تجربیدی ارجحیت دارد. نویسنده داستان و رمان به‌عنوان مشاهده‌گری تجربی، حقایق زیسته را در کار خود منعکس می‌کند؛ در واقع رمان تجربی جستجوی واقعیت‌هایی است که با مطالعه دقیق نویسنده آزموده و تجربه شده‌اند و از شائبه تصورات غیر معقول و مافوق طبیعی سترده شده‌اند. وجه مشترک داستان و رمان تجربی

در همین واقع‌گرایی و پرهیز از احساس‌گرایی رمانتیسیسم است؛ اصولاً پیدایش واقع‌گرایی، دلزدگی از احساس‌گرایی افراطی و دخالت سرشار و اغراق‌آمیز عواطف بود. رمان تجربی شکل متعالی و پیشرفته و امروزی‌تر رمان ناتورالیستی برای هر چه دورتر شدن از رمان کلاسیک و رمانتیک واقعیت‌گریز است.

نویسندگان زن در این دوره که با نام‌ها و عناوین متعددی از نویسندگان برخوردار می‌کنیم، جایگاه خاصی دارند، چنانکه بیشتر داستان‌هایی که نوشته‌اند، پیرامون جهان‌نگری زنانه و نگاه به مسائل اجتماعی است، - البته این مورد برای تمامی انسان‌ها می‌تواند وجود داشته باشد- موضوعی که بیشتر پیرامون نقد ساختار مردسالارانه جامعه با تکیه بر محتوای طلاق یا جنگ جریان دارد، اگر چه به محتوای تربیتی و روایت‌های عاطفی و احساسی نیز برمی‌خوریم. داستان‌های زنانه در قالب رمان‌ها و داستان‌های با محوریت زنان نوشته شده‌است، چنانکه ۱۲۴ داستان‌نویس کرمانشاهی را می‌توان نام برد که ۴۵ نفر از این نویسندگان زن هستند و برخی از آنها در آثار خویش به زنانه‌نویسی روی آورده‌اند. این سبک مصرانه می‌خواهد تا شکل، صدا و محتوایی زنانه و متفاوت با صدای مردان بیافریند، چنانکه مشکلات، مسائل، حالات و روایات خاص زنان را با هدف شناساندن شعور و حساسیت‌های جنس زن تبیین کرده‌اند. فریبا حاج‌دایی، فریبا کلهر، ناهید کبیری، آناهیتا برزویی و مریم جهانی از نویسندگانی هستند که تمایل به این رویکرد زنانه داشته‌اند و مسائل زنانه را مانند وضعیت‌ها و تجربه‌های آنان در آثار خود به تصویر کشیده‌اند که از لحاظ روحی و فیزیولوژیک، تنها در زنان وجود دارد و مردان فاقد آن مسائل هستند و مردان به دلیل فقدان تجربه زیسته نمی‌توانند چنین مسائلی را مانند زنان به تصویر بکشند.

داستان و رمان دفاع مقدس که از متن و حاشیه جنگ تحمیلی برآمده است و مضامین و مفاهیم آن، بازتاب مقاومت و پایداری مردمی است که افزون بر حفظ تمامیت ارضی از ارزش‌هایی چون ایمان، همدلی و عشق و ایثار پاسداری کرده‌اند و نیز شرح حال درونی و بیرونی زنان و مردانی است که برای حفظ شرف و حیثیت و فضایل انسانی در مقابل تجاوزگران به کرامت‌های انسانی به پا خواسته‌اند. نویسندگان کرمانشاهی با علم به این واقعیت، آثاری را در این زمینه آفریده‌اند که شمسی وفایی، رضا موزونی، میترا رجبی، نکیسا ذوالنوری، مهری حسینی، فرهاد حیدری، سمیرا رشیدپور، مهرداد رضایی، زهرا باقری، نرگس بزگداری، شعله جهانگیری و مهناز فتاحی از این نویسندگان هستند که گوشه‌هایی از زندگی مردم کرمانشاه را در سال‌های جنگ در آثار خویش نشان داده‌اند و هر یک دغدغه‌ها و مشکلات زنان و مردان غرب و مبارزه آنان را در هشت سال جنگ تحمیلی با رویکردی متفاوت و با نگاهی تازه نگاشته‌اند و ایمان، ظلم‌ستیزی، ایثارگری و صبوری زنان و مردان و نیز ایستادگی و مقاومت در برابر دشمن متجاوز بعثی در آثار این نویسندگان کرمانشاهی به چشم می‌خورد. افزون بر این، گونه‌ای از داستان‌نویسی نیز در میان نویسندگان کرمانشاهی با عنوان خاطره داستان وجود دارد که برخی نویسندگان حوزه دفاع مقدس، خاطره‌های خود یا دیگران را از سال‌های جنگ در قالب داستان بیان کرده‌اند و

نرگس بزرگداری، ولی رضایی، مهری سنجابی، و فریبرز همزه‌ای نویسندگان هستند که خاطرات خویش را در قالب خاطره‌داستان بیان کرده‌اند.

۵- نتیجه‌گیری

ادب داستانی کرمانشاه چهار دوره را تجربه کرده‌است، چنانکه نگارش رمان تاریخی، نخستین دوره ادب داستانی کرمانشاه و به تبع آن کشور است که محمدباقر میرزای خسروی از نوادگان قاجار پیشگام این دوره با نگارش نخستین رمان تاریخی «شمس و طغری» به سبک و سیاق تازه و تاریخی است و پس از وی، شین‌پرتو این رویکرد را با داستان‌های کوتاه تاریخی ادامه داد. خداداده کرد دینوری و محمدعلی افغانی با نگارش آثاری چون «روز سیاه کارگر» و «شوهر آهوخانم»، آغازگر دوره دوم در ادب داستانی کرمانشاه با عنوان رئالیسم یا واقع‌گرایی هستند که دوره شاخص ادب داستانی کرمانشاه است. این رویکرد برگرفته از ترجمه آثار داستان‌نویسان غربی از طریق آشنایی با این مکتب ادبی است که الگویی برای نویسندگان کشورهای خاورمیانه، ایران و کرمانشاه فراهم کرد، چنانکه ادیبان ایرانی آثار نویسندگان مغرب‌زمین را مانند بخش‌هایی از نمایشنامه‌های شکسپیر، داستان‌هایی از ولتر، قسمت‌هایی از آثار ویکتور هوگو و نیز آثار نویسندگان روسی مانند پوشکین، گورکی، تولستوی و لرمانتوف را در سال ۱۹۲۰ میلادی (۱۲۹۸ شمسی) برای بسط و گسترش افق‌های فکری در ادبیات ترجمه کردند؛ بنابراین، داستان‌نویسی کرمانشاه در این دوره متأثر از ادب داستانی غربی است و به تبع جریان حاکم که به رئالیسم تمایل داشت، چنانکه گام‌های آغازینش را در این مسیر نهاد و نویسندگان کرمانشاهی به رئالیسم سوسیالیستی، انتقادی و سپس اعتراضی گرایش یافتند و سبک غالب نویسندگان این منطقه شد. نویسندگان کرمانشاهی مکان‌هایی واقعی برای نمایش گوشه‌هایی از زندگی در آثار خود می‌جستند که برگرفته از محیط و مناطق روستایی کردنشین با وفاداری کامل بر جزئیات عینی است، چنانکه رخدادهای داستانی آثار نویسندگان کرمانشاهی در فضای بومی و محلی شهرها و روستاهای آن روی داده‌است. افزون بر خداداده کرد دینوری و افغانی، یاقوتی، درویشیان، امیرشاهی و لاری کرمانشاهی چهره‌های شاخص این دوره هستند. فریبرز ابراهیم‌پور و محمدشکری تلاش کردند تا از سبک رئالیسم فاصله بگیرند، چنانکه در وادی داستان مدرن آثاری آفریدند، اما اسماعیل زرعی نقطه عطف ادب داستانی مدرن در کرمانشاه است که نقطه پیوند دوره دوم و سوم است و توانست راه را با رویکردی تازه برای آثار مدرن و پست مدرن در حوزه ادب داستانی کرمانشاه فراهم کند. دوره چهارم، دوره داستان‌ها و رمان‌هایی است که برگرفته از تجارب شخصی و اجتماعی نویسندگان است، چنانکه ورود زنان به عرصه داستان‌نویسی و آفرینش ادبیات زنانه، تأثیر جنگ تحمیلی و دفاع مقدس و پیدایش محتوایی تازه در ادبیات مقاومت و نیز نگارش خاطره‌داستان‌ها از شاخص‌های ادب داستانی کرمانشاه در دوره چهارم است.

فهرست منابع

- آرین‌پور، یحیی (۱۳۷۵)، *از صبا تا نیما*، جلد دوم، تهران: زوار.
- آژند، یعقوب (۱۳۷۳)، *ادبیات داستانی در ایران و ممالک اسلامی*، تهران: آرمین.
- اتحاد، هوشنگ (۱۳۸۴)، *پژوهشگران معاصر ایران*، جلد سوم، تهران: فرهنگ معاصر.
- اسکندری، مریم (۱۳۹۴). *بررسی جامعه‌شناختی آثار منصور یاقوتی* (رمان دهقانان، چراغی بر فراز مادیان کوه و زیر آفتاب) بر اساس نقد تکوینی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه الزهرا (س).
- بالایی، کریستف (۱۳۷۵)، *پیدایش رمان فارسی*، تهران: معین.
- تادیه، ژان ایو (۱۳۹۰)، *نقد ادبی در قرن بیستم*، ترجمه مهشید نونهالی، چاپ دوم، تهران: نیلوفر.
- جمعی از مستشرقین برجسته (۱۳۶۷). *کرد در دایره‌المعارف اسلام*، مترجم سهیل فتاح قاضی، مرکز نشر فرهنگ و ادبیات کردی، انتشارات صلاح‌الدین ایوبی، چاپ اول.
- خسروی، محمدباقر میرزا (۱۳۴۳)، *شمس و طغرا*، جلد یک، تهران: کانون معرفت.
- خلیلی جهان‌تیغ، مریم و عثمانی، مکیه (۱۳۹۱). «نقد جامعه‌شناختی رمان سال‌های ابری از علی‌اشرف درویشیان»، پژوهشنامه ادبیات داستانی، سال اول، شماره ۱، صص ۱۱۳ تا ۱۳۲.
- دستغیب، عبدالغیب (۱۳۸۳). *کالبدشکافی رمان فارسی*، تهران: سوره.
- رستمی، زهرا (۱۳۹۱). *بومی‌گرایی در آثار نویسندگان کرمانشاهی با تکیه بر سه اثر از علی‌محمد افغانی*، علی‌اشرف درویشیان و منصور یاقوتی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام‌نور تهران.
- ساجکوف، بوریس (۱۳۶۲)، *تاریخ رئالیسم: پژوهشی در ادبیات رئالیستی از رنسانس تا امروز*، ترجمه محمدتقی فرامرزی، تهران: تندر.
- سیدحسینی، رضا (۱۳۸۷)، *مکتب‌های ادبی (دوجلد)*، چاپ دهم، تهران: نگاه.
- شیری، قهرمان (۱۳۸۳)، «ویژگی‌های اقلیمی در داستان‌نویسی کرمانشاه»، کتاب ماه، ادبیات و فلسفه، شماره ۵۴، صص ۶۵-۷۹.
- شیری، قهرمان (۱۳۸۷)، *مکتب‌های داستان‌نویسی در ایران*، تهران: چشمه.
- صادقی شهپر، رضا (۱۳۹۰)، «داستان‌نویسی اقلیمی کرمانشاه»، مجله عرفانیات در ادب فارسی، ش ۷، صص ۱۱۵-۱۴۷.
- صمدی، روناک (۱۳۹۹). *بررسی تحلیلی سیر تطور ساختاری و محتوایی داستان‌نویسی در غرب ایران*، رساله دکتری، رشته زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد تهران، استاد راهنما خلیل بیگزاده.

صمدی، روناک، بیگ‌زاده، خلیل و صدرایی، رقیه (۱۳۹۹). «بررسی تحلیلی ساختار و محتوای داستان‌نویسی در غرب ایران معاصر»، سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)، دوره ۱۳، شماره ۹ (پیاپی ۵۵)، ص: ۲۵-۴۲. عطفی، علی‌اکبر (۱۳۸۷). «بررسی عناصر داستانی و رمان «سال‌های ابری»»، متن پژوهی ادبی، دوره ۱۲، شماره ۳۷، ص ۸۲-۱۰۶.

کوچکیان، طاهره و قربانی، خاور (۱۳۸۲). «بازتاب اجتماع و رئالیسم سوسیالیستی در سال‌های ابری، اثر علی‌اشرف درویشیان»، زبان و ادب فارسی، دوره ۵۳، شماره ۲۲۰، ص ۸۷-۱۰۶.

گران، دیمیان (۱۳۹۲)، رئالیسم، ترجمه حسن افشار، تهران: نشر مرکز.

محمودی، محمدعلی و رضایی، شمسی (۱۳۹۳). «بررسی تطبیقی داستان کوتاه «گل‌خاص» از منصور یاقوتی و «دل‌تنگی» از چخوف»، پژوهش ادبیات معاصر جهان، دوره ۱۹، شماره ۱، ص ۸۷-۱۰۲.

میرعابدینی، حسن (۱۳۹۱)، فرهنگ داستان‌نویسان ایران از آغاز تا امروز، تهران: چشمه.

هارلند، ریچارد (۱۳۸۸)، درآمدی تاریخی بر نظریه ادبی از افلاتون تا بارت، گروه ترجمه شیراز؛ علی معصومی، شاپور جورکش، چاپ سوم، تهران، چشمه.